

Capu III.

Dela venirea Magiariloru pana la Stefanu celu de antaniu rege a Ungariei 895 — 1000 d. Chr.

§. 24 Magiarii, asiedierea loru in Ungari'a si Transilvani'a
895 — 904 (905) d. Chr.

Magiarii suntu o natiune stravechia asiatica de nomadi, pescari si venatori. Istori'a ne spune, ca eli dein partea de miedia-nopte a Asiei, trecura in partea ceea de amiedî si se asiedîara mai alesu lenga fl. Terek (carele isvoresce pre partea de amiedîa-nopte a Caucasului si se desierta in partea apusena a marei caspice); dela acestu riu capetara apoi, de in partea scriitoriloru mai vechi bisantini, si in specie: dein partea imperatorulu: Costantinu Porfirogenitulu si Leone, numele de „Turci,“ cu tote ca nu-su de o vitia cu Turcii. Clim'a mai blanda in partea de amiedî a Asiei avu buna influentia asupr'a Magiariloru, cace aci invetiara eli a cunosece mai antaiu speciile de fructe si vinulu. Dar' multu tempu nu se ocupara cu agricultura; ci traiau numai cu lapte, cu pesce si cu carne cruda: celi mai betrani pescueau, celi mai teneri amblau la venatu.

Magiarii incepu a fire cunoscuti in istoria, de pre temporele lui Eracliu (610 — 641); pre acest'a lu ajutara in 626 in contra lui Cosroe regele Persiloru, inse nu singuri, ci in societate cu Chazarii, cari pre Magiari, i-supusera subtu suveranitatea loru. Cu tote aceste, eli dein partea Chazariloru, nu fura tractati ca sclavi; ci si-pastrara limb'a, locuentiele si capii proprii.

Pre la a. 680, Chazarii inpinsi fiindu de Bulgarii veniti dein Asi'a de midilocu, se retrasera dela marea caspica la ceea negra, si dela Cascasu la Crimeea seuu

Tartari'a. Cu eli deinpreuna se retrasera sî Magiarii in Europ'a, sî cuprensera tienuturile intre Dniepru sî Donu, caror'a le corespunde Lebedi'a rusesca de astadi. Aci remasera eli pre lenga Chazari ani 203, aparanduse imprumutatu, ba sî in legaturi de casatoria intrandu cu densii.

Dar' Magiarii, acestu poporu pastoriu, pescariu sî venatoriu, dein candu in candu se fecera mai belicosi. Eli sî aveau lipsa de unu spiritu mai bataciu, cace pre di, ce mergea, devenira mai espusi invasiunei poporaloru, cari treceau dein Asi'a in Europ'a. In 838 d. Chr. ajutara pre Bulgarii sî Romanii dein Mesi'a in contr'a Bisantiniloru la dunarea de diosu, sî in 862 se aratara sî in Germani'a, dupa cum se dice, chiamati fiendu, de Zventibaldu ducele Moraviei mari, in contr'a imperatoriului Ludovicu Germanulu.

Despre alte fapte belice a le Magiariloru pre unu restempu tace istori'a. Inse cu buna seama in resaritu voru fi mai avutu inca mai multe incaeraturi si frecari cu Pacinacitii, vecinii loru. Dein asta cauza, Chazarii — subtu acaroru suveranitate se aflau — cugetara a fi de lipsa, cá se le dè o constitutiune mai belicosa, seau celu pucinu se le dè unu supracomendante in batalia; asîa feceru, cá de intre 7 capi seau duci ai sei, unulu se fia investitu cu poterea de duce supremu. Cu acest'a demnitate, dupa cum scrie imperatulu Constantinu — fù investitu mai antaniu Lebedi'a. Cá pre acest'a se lu traga mai tare in interesele sale Chanulu, i dede muliere, dein o familia fruntasia a natiunei sale, cu scopu cá demnitatea de supremu beliduce, se devena ereditaria in famili'a lui Lebedi'a. Inse acest'a cu mulierea sa dein natiunea chazara, nu avù nece unu pruncu.

Lebedi'a fù unu duce nefericitu in batalia. In 884 pierdù o lupta decisiva in contr'a Pacinacitiloru sî tota oatea i-se franse. Deintre celi, cari scapara, o parte fugì in locuentiele vechi lenga Caucasu in vecinetate cu Persii; alta parte o luà catra amiedi, trecù riulu Dniepru sî se asiedià cu corturile sî carale sale nomadice intre Dniepru,

Dniesru, Prutu sî Serethu, in Ucraina de diosu sî in Moldavi'a (Atelcusu).

Cu modulu acest'a, departanduse Magiarii totu mai tare de Chazari, sî acestia vedienduse amenintiati de Pacinaciti, Chanulu pretense dela Lebedi'a, se depuna juramentu de fidelitate natiunei chazare. Dar' acest'a semtînduse debilitatu dela cutropirea, ce o suferise dein partea Pacinacitiloru, se renuciã demnitatiei de supremu beliduce, sî recomandã Chanului in loculu seu, pre betranulu Almu, seau deca acest'a, nu i-ar' fi spre placere, pre fiulu acestuia Arpadu, unu omu teneru, aventurosusî bataciu. Chanulu alese pre cestu dein urma, sî redicandulu pre scutu dupa daten'a Chazariloru, lu-prochiamã de principe al' Magiariloru.*)

Pre candu Chazarii (suveranii Magiariloru), se nevoliau cã pre Magiarii se-i faca solidi sî uniti in pace sî batalia: pre atunci eli intre sene se sfasiara sî desbinara. De aici urmara intre eli batai civile.

Intre Simeonu regele Bulgariloru sî a Romaniloru dein Daci'a aureliana, sî intre imperatulu bisantinu Leone, se nascu in 884 (889), o batalia sangerosa. Caus'a acestei batalie se scrie a fire fostu apesarea comerziului de catra deregatorii bisantini prein incarcarea cu tributn greu. Simeone batu ostea imperiale, sî Chazariloru, cari venisera intru ajutoriu Bisantiniloru, le taliã nasurile sî asia i tramese la Constantinopolea. Leone vediendu acest'a batujocura, tramese daruri Magiariloru sî i atitã in contr'a lui Simeone. Dupa aceea, prein ducele seu Scleru, fece legamentu de ajutoriu cu Arpadu (sî Cusanu?) ducele Magiariloru. In urmarea acestui legamentu, Magiarii condusi de Leuntic'a fetiorulu lui Arpadu, trecura dunarea sî atacara pre Simeone dela spate, pre candu drungariulu Eustatiu operã cu flot'a pre mare si pretorulu Niceforu Foca inaintã cu ostea bisantina pre uscatu. Simeone fũ stremtoritu in

*) Pre temporele nostre Fõispanii magiarii, candu se instalau inca se redicau cu scaunele in susu.

Durostoru, sî prein Eustatiu, inchieà pace cu imperatulul bisantinul, ér' Magiarii, dupa ce vendura Bisantiniloru pre Bulgarii celi prensi in batalia, se intorsera preste dunare in dereptu. Curendu inse, si-resbunara Bulgarii asupr'a Magiariiloru pentru acest'a fapta, cace in 890 trecura dunarea sî devastara tier'a Magiariiloru. (Vedi: A. T. Laurianu ist. Roman. pag. 179, 180.)

Imperatulul bisantinul Leone, carele se folosise cu ajutoriulu Magiariiloru — ne lasà in cartea sa, urmatoria descriere despre armele sî tactic'a belica a Magiariiloru: eli — Magiarii — suntu dedati dein junetia la calaritu, si nu le place a amblà pre diosu. Pre umeri portau lanci lungi, sî in mana portau unu arcu, carele 'lu scieau forte bene intrebuintià, pentru cá pre fugariulu enemicu, se-lu nemesca in spate. Pieptulu loru sî partea de in-ainte a calului, suntu acoperite cu o zea de fern; dedati a se bate cu arcu sî cu sageta, nu le placu luptele pieptu la pieptu. Se precepu dar' bene a nelinisci pre enemicu prein incaeraturi, suprenderi sî navaliri pre neasceptate, prein intretalierea de provianturi si prein alesiuri. Dupu acest'a tactica, se precepu eli, a amagi pre enemicu prein fuga simulata, cá apoi se-lu atace pre ne asceptate, si cu modulu acest'a se irumpa intre sirurile de batalia celea desfacute. Deca vene treab'a la o ordine formalu de batalia, atunci eli, se insira in cete mici de câte 1000 calari indesuiti la olalta, prein care eli, se incercà a-si intari pusetiunea luata. Pre enemiculu pusu in fuga, lu persecutau ne incetatu, sî numai dupa ce l'a nimicitu de plenu, cugetau la preda. Pentru de a preveni desertarea in bataia sî pentru de a se tiené unitatea, introdusera o disciplina strensa, sî-pusera supremu comandante si se supusera la pedepse aspre pentru netienerea disciplinei.

In 893 Magiarii fufa chiamati de Arnulfu regele Germaniei intru ajutoriu in contr'a lui Svatoplugu (Zventibaldu), principele Moraviei mari, carea se intendea pre atunci sî preste o parte dein Panoni'a. Eli batura pre Svatoplugu, sî lu costrensera la pace cu Arnulfu. Dara vediendu acest'a frumoasa tiera, determinara se o ocupe, in casulu candu ar' fi costrensi in ceva modu, asi-desiertà locuentele, ce le avea pre atunci in Atelcusu.*)

*) Atelcusu: tiera intre ape, o mare parte a Daciei vechi (Moldavia).

Acestu casu si intreveni, mai curendu de câtu ar' fi cugetatu eli. Cace pre candu se aflau cu armat'a ceea mare in Moravi'a, lasandu a casa numai pre betrani, mueri sî prunci, sî cati-va ostasi spre apararea locului, Simeone regele Bulgariloru sî a Romaniloru, fece legatura cu Pacinacitii, cá (acestia) se se scole asupr'a loru, sî cá pre nescari vecini periculosi, se-i stînga de pre faci'a pamentului. Asia Pacinacitii de o parte, sî Simeone cu Bulgarii sî Romanii de alta parte, incursera in tier'a Magiariloru, sî ucisera tote familiile loru, ér' pre celi, cari remasera spre custodirea locului, i-fugarira preste munti la originea riuriloru: Oltu sî Muresiu, unde se sî asiedîara sub numele de: „Secui.“ (Szökelyek: fugari dupa opiniunea lui Engel Part. I. pag. 61. *)

Celi alalti Magiari reintorcunduse dela bataia, sî aflandu tier'a loru desiarta sî devastata, trecura pre Prutu in susu sî se dusera in Galiti'a. Ducele Ruteniloru de acolo, i primi omenesce, inse totusi voli a se mantui de acesti ospeti, sî dandule daruri, i induplecà se treca Carpatii, in tienutulu Tissei, Muresiului, Crisiului, Temisiului si a dunarei, unde locueau Romanii, Bulgarii, Slavonii sî pastorii Romaniloru. Totu deodata ducele Ruteniloru, le laudà aceea tiera, cà e prea buna sî cà a fostu odata patri'a lui Attil'a, strabunulu loru. Magiarii trecura munti, la Muncaciu in 895 (889?); er' in loculu loru in Daci'a orientale (Moldavi'a), remasera Pacinacitii.**)

*) Scriitorii magiari pre Secui, i considera de remasitiile Huniloru. (Vedi: J. Benkő Gen. Transilv. pag. 388. Kallay Ferencz Értekezése a Székely nemzet eredetéről Enyeden 1829 pag. 6 — 13. Kövári L. Erdély történelme, Tom. I. pag. 25. 26.

**) P. Maioru pag. 197 dice, cà scriitorii bisantini pre Romanii dein coce de dunare adeca: pre celi dein Transilvani'a, tier'a romanésca sî Moldavi'a pana la marea negra, i-a numitu sî „Pacinaciti.“ Sî in ast'a opininne a sa, lu intaresce sî Luciu de regno Dalmatiae, carele dice: cà Romanii in ante de Cinamtu, s'au numitu Pacinaciti. Libr. 6. c. 5.

Pre candu se asiediara Magiarii la Tiss'a sî dunarea de midîlocu, coloniile romane dein Daci'a centrale, carea de pre atunci incepuse a se numi: „Transilvani'a," si-aveau domnulu seu propriu anume Geliu. Er' coloniile romane dein tienutulu Crisiului intre fl. Somesiulu de diosu, intre Tiss'a de midîlocu sî Muresiulu de diosu, aveau domnu sî duce pre Mariotu, carele ereditase aceea tiera dein temporele cele mai vechi. Pre strabunulu acestuia, dupa cum scriu unii scriitori magiari, lu omorâse Attil'a. In urma, preste coloniile romane dein tienutulu Temesiului intre fl. Muresiulu sî Tiss'a de diosu sî intre dunare pana la Tiern'a (adeca: in Banatulu Temesianu), carea de pre atunci se numi Rusiav'a, dominá al' treilea duce romanu cu numele: Claudiu. Apoi tienutulu deintre Tiss'a sî Dunare, se guberná de Salanu stranepotulu lui Reanu domnulu Bulgariloru. Panoni'a erá subtu poterea lui Sviatoplugu regele Moraviei mari. Aceste popora locuendu in pace dela rasipirea Avariloru, nu se aflau pregatite spre a intimpiná ataculu Magiariloru. Deci, acestor'a, le succese in cursu de 10 ani, a cuprende tienutulu dela Tiss'a de susu pana la Sieu sî port'a Mesesiului. *)

In a. 904 — 905 Tuhutum, tatalu lui Hore'a, unulu de intre ducii Uguriloru, audiendu dela spionulu seu Oghmandu (Opa-Farkas), cá tier'a deincolo de paduri, unde dominá Geliu, e buna sî fructifera, s'a sternitu intru insulu dorenti'a, de a o ocupá pentru sene, sî pentru urmatorii sei, sî cerundu volia dela Arpadu, ducelu supremu, intrá cu oste intr'ins'a. Inse Geliu domnulu Romaniloru dein aceea tiera, nu erá pregatitu la unu atacu neacceptatu. Cu tote aceste, vedîendu periculu intefîtoriu, si-aduná oste cu grab'a, sî purcese in contr'a enemicului, cá se impiedece invasiunea aceluia, pre la portile Mesesiului. Inse Tuhutum veni cu grab'a sî strabatù pana la riulu Almasiu. Aici se intempinara ostile de ambe partile. Geliu se puse, cá se opresca.

*) A. T. Laurianu ist. Roman. Part. II. pag. 181, 182, 183.

pre Unguri a trece ap'a; dar' Tuhutum desu de demanetia, si-imparti ostea in doue parti, si tramest o parte ceva mai susu pre apa, ca trecundu pre acolo, pre nesemtite preste riu, se incepa bataia cu Romanii. Intru aceea trecu riulu si ceea alalta parte a ostei unghuresci, si acum venira ambe ostile la lupta, si se batura cruntu intre sene; dar' Geliu se invinse, si militia lui, parte se prenze, parte se ucise. Geliu vedindu aceste, o luà cu pucini de intru ai sei la fuga, inse fugiendu catra castelulu seu, celu de lenga Somesiu, lu ajunsera militarii lui Tuhutum, si lu ucisera lenga fl. Capusiu. Atunci locuitorii tieiei, vedindu mortea domnului loru, dederu drept'a de buna volia, si-si alesera domnu pre Tuhutum, si in loculu acel'a, carele se dice Eschileu (Esküllö), inchieara la olalta legatura cu juramentu; dein diu'a aceea, loculu acel'a se dice Eschileu, (juramentu), fiendu ca au juratu acolo. Er' Tuhutum de atunci a castigatu aceea tiera, si a domnit intru ins'a cu pace si fericire si elu si urmatorii lui, pana pre tempulu lui Stefanu. *) Asia Magiarii cuprensera tienutulu Somesiu-lui; dar' tienutulu Muresiului si al' Oltului remase inca indelungu tempu in manule Romaniloru, unde acestia, si-aveau ducii sei numiti: „Voivodi seu Cnezi.“

X Pre acestu tempu Ungurii, cuprensera si tienutulu de intre dunare si Tiss'a unde domnia ducele Salanu. Dupa aceea, dechiarara batalia lui Mariotu; acest'a se aparà cu mare eroismu in contr'a loru. Inse mai pre urma vedindu, ca Ungurii au cuprensu tote tienuturile de preinpregiuru, inchiea tractatu de pace cu Arpadu; pre filia sa o dede in casatoria lui Zoltanu, fiulu lui Arpadu, si muri fora filiu de sementia barbatesca, lasandu in loculu seu de sucesoriu pre generele seu Zoltanu. Cu tote aceste, si in tienutulu Crisiului, se aflara inca multu tempu, duci romani sub suzeranitatea Ungurilor.

Dupa ocuparea tienutului de intre dunare si Tissa,

*) Anonymus Bela regis Notarius, historia hungarica cap. 24 26 27.

trei duci unguri anume: Zuardu, Cadusi'a și Boit'a trecura Tiss'a în contr'a lui Claudiu, la riulu Temisiu întempnara ostea lui Claudiu, compusa dein Romani, Bulgari și Pacinaciti. Se fece batalia aspra; cinci duci dein armat'a lui Claudiu cădiura, și elu însusi scapà cu fug'a în cetatea Chiave (Cheve, Constantiol'a cea vechia, acum Cubinu). Ungurii atacară și cetatea; înse Claudiu se plecà de buna volia, oferindule cetatea. Asia Temisiana înca deveni tributaria Unguriloru, dara cu tote aceste, remase sub gubernulu lui Claudiu și al' urmatoriloru lui, pana pre tempulu lui Stefanu. Totu de odata Ungurii trecundu dunarea, desfientiara regatulu Moraviei mari, și prefacura Panoni'a de împreuna cu tienutulu de în steng'a dunarei, în tiera unguresca.

Dupa ce Ungurii se asiedîara în nou'a loru patria, eli fecera diverse invasiuni în tierile vecine, și anume: în Germani'a. Indata după moartea lui Arnulfu regele Germaniei în 900 — 901, se reversara preste Austri'a, Charinti'a în 902, și Bavari'a; arsera sate și monasteri pretotendenea pre unde ajunsera, și încarcati de preda, se reintorsera a casa. Devastara chiaru și Itali'a de susu, predara Moravi'a în a. 903 și 906.

§. 26. Ulteriorele fapte belice ale Magiariloru sub ducele loru Zoltanu 907 — 949.

Dupa ce în 907 ducele loru supremu Arpadu muri, lasà dupa sene pre minorenulu seu fiu Zoltanu. Cu tote aceste, incursiunile Magiariloru nu încetara. Înca în anulu, candu mori Arpadu, eli atacara de nou Germani'a, unde domnea Ludovicu Infantele; dupa o lupta sangerosa, ucisera mai multe milie de osteni germani, nobili și ordinari; între alții ucisera și pre supremulu beliduce germanu, pre Luitpoldu ducele Bavariei, împreuna și unu numeru de Episcopi, Grafi și Abbati. Însusi regele înca fù invinsu și fugaritu. Dupa reportat'a victoria, se respandira în lungu și în latu, arsera beserice și case, lasara pretotendenea urme

triste de vandalismu, terore, fomete sî pestilentia. Celi, cari mai remasera in vietia, furá dusi in sclavia de inpreuna cu tote averile lor.

Dein anu in anu devenira armele Magiariloru mai infforatorie. Sachsoni'a, Türingi'a, Franconi'a sî Svabi'a, chiaru sî Lotaringi'a inca semtîra greutatea armelorunguresci. Fric'a petrunse anemele tuturoru, sî nemene cutediã a-si mai redicã armele in contr'a Magiariloru, cari nũ sciau de drepturele umane sî poporale. Eli cu caii loru celi iuti, pre câtu erau in bataia de crudeli, pre atãtu erau de periculosi sî in fuga. Cu arcurile loru nimereau pre fugari de in departare. Ludovicu trebui se platesca tributulu pentru castigarea unui armistitiu destulu de nesiguru.

Cace indata dupa mortea lui in 911, Ungurii indemnati sî de tulburarile, ce dominau pre acestu tempu in Germani'a, si-reinoira incursiunile. Devastarile loru er' devenira a fi ingroditorie cá sî cele de mai in ainte. Henricu urmatoriulu lui Conradu, debui a cumperã cu bani unu armistitiu de 9 ani dela Unguri. Inse, dupa decurgerea acestoru ani, Henricu regele Germaniei, nevoliendu a platí tributulu promisunguriloru, de aci si-luara acestia ansa, a intrã de nou in Germani'a sî a predã dupa usanti'a loru. Dar' acest'a invasiune avu efectu tristu pentru magiarii, cace la Merseburgu, fiendu intempinati de ostea lui Henricu in 934, fura batuti asia de tare, câtu pana candu a traitu acest'a, eli numai cutediara a intrã in Germani'a.

Totu pre acestu tempu, incursera mai adese ori prein Mesi'a sî Traci'a pana la Constantinopolea, latindu si pre acolo terorea loru. Itali'a sî Franci'a inca fura cercetate de Vandalismulu magiaru. Hugo regele Italiei numai cu bani potũ departã pre Unguri dela confiniile regatulu seu in 940. Cu tote aceste in 939 mai fura inca batuti de Sasi, sî in 944 de Bavari.

Bisantinii vediendu, cá Ungurii prein incursiunile loru cele devastatorie sî crudele, facu multa sricatiune omenimei sî anumitu: Crestiniloru de prein pregiuru, se incercara ai

aduce la primirea religiunii crestine, sî cu modulu acest'a, ale inblandî anemele cele selbatecite, sî totu de odata ai abate sî dela devastatiuni. Spre acestu scopu imperatulu Constantinu Porfirogenitulu, se puse in contielegere buna cu densii. In a. 947 veni la Constantinopole unu unguru de frunte anume: Bolosudu (Bogoludu?), sî fû acolo incarcatu cu diverse semne de onore sî distinctiune. Imperatulu lu inaltîa la rangulu de Patriciu al' imperiului romanu, sî asîa prein acest'a, cum sî prein bun'a tractare sî adamânare, lu induplecà se primesca credinti'a crestina. Elu se botezà, sî insusi imperatulu i fû nasiu, dupa aceea incarcatu cu daruri se tramese acasa. Dar' cu tote aceste, Bolosudu nu remase statoriu in credinti'a crestina, elu alunecà de nou la paganismu sî se fece enemicu alu Bisantiniloru cá sî mai in ante.*)

§. 27. Transilvani'a sub Giula — 1002.

Pre tempurele aceste in Transilvani'a, domnea Giula filiulu lui Hore'a sî nepotulu lui Tuhutum. Acest'a in 948 mergundu la Constantinopolea se botezà sî primî religiunea crestina dupa ritulu orientale, sî reintorcunduse a casa, luà cu sene pre unu monachu anume: Ieroteiu faimosu pentru pietatea sa, pre care lu santîse Patriarchulu Teofilactu de Episcopu alu Transilvaniei. Celi mai multi Unguri dein Transilvani'a primira credinti'a crestina cu ritulu orientale, dupa esemplulu domnului loru, carele se botezase cu tota famelia. Romanii trebuira se se afe intr'o stare mangaiata, vedienduse açum uniti si in trebile credintiei cu magiarii, cu cari inchieasera mai antaniu o unire politica.

§. 28. Magiarii sub ducii loru: Tocsu, Geis'a si Voicu pana la incoronarea cestui dein urma de rege sub numele Stefanu (949 — 1000).

In Ungari'a pre la a. 949 morî Zoltanu,**) sî dupa

*) A. T. Laurianu ist. Roman. P. II. pag. 185 186.

***) Unii scriu, că anulul morței lui Zoltanu nu se scie, v. Engel P. 1. p. 94.

elu, urmà Tocsu, carele se casatorise cu o femei'a cumana. Sub acest'a magiarii reinoira incursiunile lor in tierile vecine. Ducele Bolosudu incurse in tienuturile imperiului bisantin. In 954 predara Magiarii Bavari'a, Franconi'a sî Lotaringi'a, precum se serie fiendu chiamati de unii enemicii ai imperatului Germaniei Otto I. marele. Discordiele interne domnitorie pre acestu tempu in Germani'a, incorigiara intru adeveru multu, invasiunile magiare.

Incuragiati de sucesele de mai in ainte, sî cugetandu, cà Germani'a er' o voru aflá tulburata: Magiarii in 955 cu armata de 100,000 se aretara de nou lenga fl. Lech subtu comandantii: Lehelu, Verbult sî Botondu. Celi doi de antaniu, impresurara August'a (Augsburg); celu dein urma cu 40,000 se asiedià catra Fuld'a. Dara Otto I. se redicà acum cu tota puterea imperiului seu, asupr'a Magiariloru. Apropianduse elu de August'a, Magiarii despresurara cetatea. Dupa aceea, facundu-se lupta, Ungurii fura invinsi de plenu, sî doi comandanti ai lor: Lehel sî Verbultu, se prensa sî apoi se spandiurara la Ratisbon'a (Regensburg) dein partea ducelui Bavariei. Dara Botondu inca si-resbunà acest'a crudelitate, prein aceea, cà sî elu inca demandà, cá se se ucidia o multime de captivi germani.

Tocsu avea mare ura asupr'a Bisantiniloru. De in ast'a cauza, Magiarii incursera de doua ori pana la Constantinopolea, sî causara multe si mari daune, inse fura batuti de ducii Pitu sî Marianu Argiru, 959 (nu 970?).

Dupa Tocsu in 972 urmà Geis'a. Caracterulu personale a acestui domnitoriu, sî sentiurile mulierei sale Sarolta, (fili'a lui Giul'a celu betranu, ducele Transilvaniei), facu epoca noua in istori'a Magiariloru. Geis'a vedindu, cà Magiarii s'au impucinat u prein bataile continue, chiama colonie noue in regnulu seu, de natiuni diverse, prein care comericiulu incepù ase redicà, sî Pest'a, deveni centrulu aceluia.

Inca mai in ainte se fecera incercari de a straplantá Crestinismulu dein occidente in Ungari'a. Acum Geis'a

influențiatu de muliere sa, carea eră creștina, determină intruducerea creștinismului cu ritulu occidental. Spre acestu scopu, se puse in relațiune amicabile cu Principii vecini, și chiamă misionari creștini in țiera. Captivii creștini dein țiera, carii pana acum de fric'a Magiariloru numai in secretu poteau se-si boteze filii și sei cresca in credinț'a creștina, se bucurara vedîndu, că au pretunsu radiele credinței celei adeverate și in Ungari'a. Magiarii inca incepura a se boteză; preutii creștini aveau intrare libera la domnitoriulu Unguriloru, carele inca se inițiasa in lucrurele credinței. Cu tote acestea, costă inca cățuva tempu și greutati mari, spre a-i familiarisă de plenu pre Unguri cu creștinismulu. Cace multi dein rivalitate catra sclavii loru creștini, recadîura érași in selbateci'a de mai in ainte.

Mai multu se speră pentru creștinarea Magiariloru dela zelulu și ostenelele S. lui Adalbertu, carele fù chiamatu dein Prag'a, că se boteze pre Voicu filiulu lui Geis'a. Cace acum și Principii germani vecini, determinara că chiaru și cu puterea armeloru, se constrînga pre Magiari a primii religiunea creștina. Deci, indatu ce Adalbertu boteză pre Voicu, filiulu lui Geis'a, carele capetă acum numele de: „Stefanu,“ fruntasii natiunei magiari fura provocati, că se se boteze și eli, alt'mentrelea se voru sili cu armele, la primirea botezulu; totu atunci fura provocati, că pre creștinii aserviti, se-i libereze, și se-le dè agrii pentru cultivare, că proprietati proprie ale loru: cace nn se cuvene, că creștinii se fia sclavii paganiloru.

Dar' aceste incercari de a creștină pre Magiari, dedera preste opusetiuni cerbicoase, și nu putura avé cu aceea ocașiune rezultatulu doritu, ba eră tema de erumperea unei rescole in contr'a unoru asemene incercari. Pentru aceea se află de bene, că conversiunea Magiariloru, se se amane pana pre tempulu domnirii lui Stefanu. Geis'a mori in 997.

Stefanu numai decātu cu inceputulu domnirci sale, se puse in legatura de amicetia cu toti principii vecini, și descoperi Magiariloru, că volient'a sa cea tare și resoluta

este, că totii Magiarii se se facea creștini, și se libereze pre sclavii creștini. Dar' Magiarii se întărităra forte prein acest'a dechiaratiune, și determinăra se se opuna cu armele in mana la esecutarea volientiei domnului lor. De aci urmă bataia formale între Ștefanu creștinulu și Magiarii celi pagani.

Ștefanu ajutat de Germani și Magiarii celi botezați, invinse deplenu pre Magiarii celi pagani, și prein acest'a, castigă triumfu religiunei creștine.

Creștinismulu fū intru adevēru o benefacere neprețuită pentru Magiari, intocm'a că pentru ori-care poporu de in lume. Și cu tota aceste multi Magiari, in cursu mai de unu seculu, se arătara cu tota ocașiunea neaplecăți a primii religiunea creștina. Neaplecarea acest'a, nu se pote esplică de aliurea, de cătu de in unele institutiuni intruduse la densii de una data cu religiunea creștina. Eli adeca: se supuseră acum unoru prestațiuni noue: trebuēau se platesca decime unoru preți și calugari straini, cu carii deintru inceputu, nece că se poteau întielege in limb'a lor, și de aceste decime nece chiaru nobilimea, nu eră scutita. Cultulu divinu creștinu, eră ce e dereptu, pomposu, in se se facea in limb'a latina (că și astadi), de in care poporulu magiaru nu precepea nemic'a, și asia remase cu anem'a rece, fora de a petrunde asia curendu in esenț'a religiunei creștine; botezulu că semnu al' creștinismului le eră demandatu, in se instructiunea pregătitoria la acel'a, lipsea. In giurulu curției apucara preți germani și italieni, și acestia cu daun'a venituriloru statului, fura donati cu bunure; acesti'a pre incetu si-castigara influenț'a și in afacerile politice, scosera limb'a magiara dela curte și in urma, intrudusera in tote afacerile publice pre ceea latina. Religiunea creștine cu ritulu orientale pote că n'ar fi trasu dupa sene aceste piederu in cultur'a poporului magiaru.*)

Sistem'a feudale germana se contopì cu ceea magiara,

*) Vedi: Engel partea I. pag. 107.

sî casiună intruducerea unei noue constituiuni de statu. Pre candu mai in ainte toti Magiarii erau liberi, acum unii de intr'insii, ajunsera a fi sierbi de in omeni liberi. Cace S t e f a n u indata dupa invingerea asupr'a partidei magiare pagane, dede unu edictu, prein carele dechiarà, cumcà toti aceli Magiari, cari in unu restempu anume defiptu, nu se voru botezá, voru debuí se devenia sclavi. Decimele deintru inceputu, se stringeau cu mare rigore: ele se estendeau la tote producturile sî animarile, ba sî alu dîcelea pruncu trebuia se se dè in dispunerea libera a vreunei monasteri.*)

Stefanu si-impartì tier'a sa in 10 diecese episcopesci, in 72 comitate, sî fece pasi la pontificele romanu Silvestru al' II., cá se-si castige coron'a de rege, cá asîa se aiba mai mare auctoritate in aintea Magiariloru, sî se pota lucrà cu mai mare energia, pentru sterpirea paganismului sî infloirèa religiunei crestine. Pontificele Silvestru i si tramese o corona cu o cruce, carea se o porte cá unu semnalu de distinctiune, pentru meritele sale apostolice, totu de odata i lasà in dispunere libera organisarea atâtu a afaceriloru baserecesci, câtu sî aceloru civile. Cu modulu acest'a, Stefanu in a. 1000 d. Chr. se incoronà de impreuna cu soci'a sa Gisel'a (o princesa bavaresa), la Strigoniu (Gran), prein Archi-Eppulu de acolo Sebastianu, cá antaniulu rege alu Unguriloru. De aci se incepe epoc'a regiloru Ungariei.

**) Vedi: Engel partea 1. pag. 107.